

เก็บตกจากงานสัมมนา

เสวนาวิชาการ
“ความเป็นธรรมในสังคมไทย”

ธีระ ลินเดซาร์กซ์

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ธีระพงษ์ วงษ์นา

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาบัณฑิต
สาขาวิชาการวิจัยทางสังคม
คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2556

เมื่อวันอังคารที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 เวลา 13.00-16.30 น. คณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา โดยศูนย์ศึกษาสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย ได้จัดงานเสวนาวิชาการ เรื่อง “ความเป็นธรรมในสังคมไทย” ณ ห้องบรรยาย 103 อาคารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ โดยมีวิทยากรรับเชิญจาก 4 สาขาวิชา ได้แก่ ดร. เกษม เพ็ญภินันท์ (สาขาวิชาปรัชญา) ศาสตราจารย์ ดร. เกษียร เตชะพีระ (สาขาวิชารัฐศาสตร์) รองศาสตราจารย์ ดร. วรเจตน์ ภาคีรัตน์ (สาขาวิชานิติศาสตร์) และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อนุสรณ์ อุณโณ (สาขาวิชามานุษยวิทยา) วิทยากรทั้ง 4 ท่าน ได้ร่วมเสนาถึงกรอบความคิดเรื่อง “ความเป็นธรรม” จากมุมมองของแต่ละศาสตร์เพื่อให้เกิดความเข้าใจระบบคิดและที่มาที่ไปของแนวความคิดนี้

ความเป็นธรรมจากมุมมองเชิงปรัชญา

ดร. เกษม เพ็ญภินันท์ ได้กล่าวถึงกรอบแนวความคิดเรื่องความเป็นธรรมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันว่า สามารถมองอยู่บนฐานของ 3 หลักความสัมพันธ์ คือ 1) หลักความสัมพันธ์เชิงพันธสัญญา 2) หลักความสัมพันธ์เชิงการต่างตอบแทน และ 3) หลักความสัมพันธ์เชิงการใช้อำนาจ ทั้งนี้ความเป็นธรรมทางสังคมเป็นประเด็นที่ครอบคลุมมากกว่าเรื่องของคน แต่หมายรวมถึง “ความเป็นธรรม” “ความเท่าเทียม” “ความเที่ยงธรรม” ของทั้งสังคม ตลอดจนเป็นการวางบรรทัดฐานทางสังคมเพื่อคุ้มครองผู้ด้อยโอกาส

ความเป็นธรรมทางสังคมมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเสมอภาคให้คนในสังคม ซึ่งเข้ากับหลักประเด็นที่ว่า “คนต้องเท่ากัน” ควรทำให้คนได้รับความยุติธรรมเท่ากันอย่างเสมอภาค เพื่อคุ้มครองผู้เสียเปรียบหรือด้อยโอกาสให้ได้รับโอกาสอย่างทัดเทียมกันผ่านการจัดสรรทรัพยากรอย่างเที่ยงธรรม นำไปสู่การตรากฎหมายที่ต้องคุ้มครองสิทธิของทุกคนอย่างเสมอภาค

นอกจากนี้ ในทางปรัชญาจะเน้นคุณค่าของการแสวงหาสังคมที่เป็นธรรม โดยเน้นความรับผิดชอบของรัฐต่อการตรากฎหมายเพื่อคุ้มครองประชาชน ให้ความสำคัญต่อสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค เพราะในสังคมมีปัญหาของกลุ่มคนผู้เสียเปรียบที่ต้องเสียสละเพื่อความอยู่ดีของบางกลุ่มคนในสังคม อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานของกติกาที่ทุกคนมีส่วน

ร่วมทำให้คนในสังคมได้รับโอกาสในการมีชีวิตที่ดี ความเป็นธรรมจึงเป็นเรื่องของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ทั้งนี้ จากทฤษฎีความยุติธรรมของ จอห์น รอลส์ (John Rawls) สรุปได้ว่า หลักการพื้นฐานของความยุติธรรมประกอบไปด้วย ความเสมอภาคเท่าเทียมกันและความเท่าเทียมกันในโอกาสเพื่อคุ้มครองผู้ด้อยโอกาสในสังคม อันเป็นหลักการพื้นฐานของข้อถกเถียงเรื่องความเป็นธรรมในมิติทางปรัชญา (Rawls 1971)

จากการเคลื่อนไหวทางการเมืองหลังจากรัฐประหารปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา ประเด็นที่ถูกพูดถึงต่อความเป็นธรรมต้องไม่จำกัดเฉพาะการจัดการแก้ปัญหาเพื่อให้เข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียมเท่านั้น แต่ควรจะเป็นการให้ความสำคัญกับค่านิยมเชิงคุณค่า การรับรู้ รับทราบทางสิทธิทางวัฒนธรรม และต้องทำให้ผู้คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้ ซึ่งหมายถึงพื้นที่ของประชาธิปไตย ที่ทุกคนสามารถกำหนดและออกแบบการดำเนินชีวิต วางวิถีการใช้ชีวิตของตนเอง การยอมรับในแบบแผนทางสังคมที่หลากหลาย โดยวางอยู่บนพื้นฐานของกติกาที่ทุกคนมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมในพื้นที่ของประชาธิปไตย

ความเป็นธรรมจากมุมมองทางรัฐศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร. เกษียร เตชะพีระ กล่าวถึงความเป็นธรรมจากมุมมองของสาขาวิชารัฐศาสตร์โดยเริ่มเรื่องว่า สังคมปัจจุบันเกิดปัญหาเส้นแบ่งระหว่างความยุติธรรมและความเป็นธรรมที่ไม่ชัดเจน ซึ่งความยุติธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์และข้อกำหนดของรัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนความเป็นธรรมจะมีความซับซ้อนหลายมิติกว้างขวางครอบคลุมมากกว่า ในขณะที่ปัญหาความเป็นธรรมทางการเมืองในปัจจุบันนั้น คือการปะทะกันระหว่างเสรีนิยมกับประชาธิปไตยอย่างรุนแรง เสรีประชาธิปไตยเป็นการประกอบกันของเสรีนิยมกับประชาธิปไตย ที่มาสอดคล้องกันพอดี แต่ทว่าสองสิ่งนี้ต่างมีรากเหง้าที่มาทางประวัติศาสตร์และบริบททางการเมืองแตกต่างกัน มุ่งแก้ไขปัญหาและตอบโจทย์ต่างชุดกัน มีจุดเน้นทิศทางเนื้อหาต่างกัน และนำไปสู่การจัดระบอบระเบียบและประเพณีปฏิบัติทางการเมืองการปกครองต่างกัน ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่ทั้งสองสิ่งนี้จะรวมอยู่ด้วยกัน

ทางรัฐศาสตร์มองว่า เสรีนิยม หรือ นิติรัฐ-นิติธรรม โดยแก่นแท้คือเรื่องเดียวกัน ซึ่งโดยหลักการของประเด็นนี้ ไม่ใช่เพียงการมีกฎหมายหรือมีการปกครองด้วยกฎหมาย แล้ว

บังคับใช้อย่างเมตตาผ่อนปรนหรือเข้มงวดเคร่งครัดแล้วแต่กรณี หากแต่เป็นการที่รัฐบาลนั้นมีอำนาจอย่างจำกัด ไม่สามารถทำอะไรก็ได้ ต้องมีลักษณะที่ทำงานอย่างได้และบางอย่างทำไม่ได้ ซึ่งอำนาจรัฐถูกจำกัดด้วยสิทธิเสรีภาพของพลเมือง (บุคคลและเสียงข้างน้อย) เหนือร่างกาย ชีวิต และทรัพย์สิน โดยมีเส้นแบ่งจำกัดอำนาจรัฐไม่ให้ล่วงละเมิดสิทธิพลเมืองคือรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นๆ ในขณะที่นิยามของคำว่าประชาธิปไตย คือระบอบของความเสมอภาค ความเท่าเทียม และอำนาจ เกิดจากตัวเลข เช่น ตัวเลขมากกว่าย่อมมีอำนาจมากกว่า ตัวเลขน้อยกว่าย่อมมีอำนาจน้อย โดยหนึ่งคนหนึ่งเสียงและเสียงข้างมากได้ปกครอง

ส่วนนิยามคำว่าเสรีนิยม คือ ทิศทางจำกัดอำนาจของผู้ปกครองโดยแสดงออกผ่านรัฐธรรมนูญ เพื่อปกป้องและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของพลเมือง เน้นให้สถาบันต่างๆ ถ่วงดุลตรวจสอบอำนาจรัฐ โดยมีนัยคือการปกครองเพื่อประชาชน แต่ไม่ใช่ปกครองโดยประชาชน ทั้งนี้สภาวะการเมืองปัจจุบันนั้นคือจุดแตกหักระหว่างเสรีนิยมกับประชาธิปไตย กล่าวคือการเข้ามาประกบกันของเสรีกับประชาธิปไตย อันเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่แน่นอนและอาศัยเงื่อนไขจำเป็นทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ดังนั้น จึงมีความตึงเครียดขัดแย้งอยู่ภายในตัวของระบบเสรีประชาธิปไตย ซึ่งในเงื่อนไขสภาพการณ์ที่แตกต่างออกไป เสรีกับประชาธิปไตยจึงอาจแตกสามัคคีกันได้ และหากผลึกความแตกต่างตึงเครียดขัดแย้งนี้ออกไปถึงสุดโต่งอาจกลายเป็น ระบอบทักษิณ รัฐบาลฟุจิโมริในเปรู หรือ รัฐบาลซาเวซในเวเนซุเอลา

ความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศไทยในรอบ 7-8 ปีที่ผ่านมา ฝ่ายพันธมิตรฯ ถือเป็นตัวแทนของเสรีนิยมที่เน้นยุทธศาสตร์นิติรัฐ นิติธรรม ต้องเอาผู้มีอำนาจสูงสุดทางการเมืองเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมให้ได้ ซึ่งมีปมใหญ่มาจากการคอร์รัปชัน แต่กลับไปลดค่าประชาธิปไตยในระบบตัวแทน จึงอาจนิยามกลุ่มนี้ว่าเป็น “เอ็นจีโอดุลการภิวัตน์” ในขณะที่ฝ่าย นปช. (แนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ) มักมียุทธศาสตร์เพื่อประชาธิปไตย เน้นการให้อำนาจเป็นของวงชนและความเสมอภาคทางการเมืองของประชาชน คือหนึ่งคนหนึ่งเสียง เน้นการปฏิเสกระบบอุปถัมภ์ เน้นความถูกต้องของนโยบายที่ประชาชนยึดมั่น ให้ความสำคัญกับการตัดสินชี้ขาดของการใช้อำนาจรัฐอย่างชอบธรรม

ผ่านการเลือกตั้ง ทั้งนี้ ปัญหาความเป็นธรรมทางการเมืองในปัจจุบันนั้น เกิดจากทั้งสองฝ่ายต่างมองว่าตนไม่ได้รับความเป็นธรรม โดยต่างฝ่ายต่างมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน

ความเป็นธรรม: ความยุติธรรมในทางนิติศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร. วรเจตน์ ภาคีรัตน์ กล่าวว่า แนวความคิดด้านกฎหมายกับความยุติธรรมนั้นแบ่งได้เป็น 2 แนวทางคือ 1) แนวทางของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (legal positivism) ซึ่งมองว่ากฎหมายไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความยุติธรรม โดยความยุติธรรมนั้นไม่ใช่ปัญหาของนักกฎหมาย แต่จะมุ่งไปที่นิติฐานะของบุคคล 2) แนวทางสำนักกฎหมายธรรมชาติ (natural law) ซึ่งให้ความสำคัญกับความยุติธรรม คือ กฎหมายกับความยุติธรรมนั้นมีความสัมพันธ์กัน หากกฎหมายไม่ยุติธรรม นักกฎหมายก็สามารถปฏิเสธไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎหมาย โดยอาจสรุปได้ว่า ความยุติธรรมนั้นเป็นเพียงหนึ่งในคุณค่าที่กฎหมายต้องรักษา แต่ไม่ใช่คุณค่าทั้งหมดของกฎหมาย ซึ่งกฎหมายนั้นต้องรักษาความมั่นคงแน่นอนของสิทธิหน้าที่ของพลเมืองไว้

หลักยุติธรรมที่เป็นเกณฑ์ในกฎหมายนั้นสามารถแบ่งได้ 4 ประการ คือ 1) ความยุติธรรมในแง่แลกเปลี่ยนตอบแทนกัน เช่น การทำสัญญา การยอมรับนิติสัมพันธ์โดยสมัครใจ การปฏิเสธการข่มขู่ ฆาตกรรม รัฐสวัสดิการสังคมในกฎหมายแรงงานเพื่อคุ้มครองลูกจ้าง ฯลฯ 2) ความยุติธรรมในการแบ่งปันปันส่วน เช่น การแบ่งปันทรัพย์สิน มรดก แบ่งปันประโยชน์ การรับเข้าทำงานในระบบราชการ ฯลฯ 3) ความยุติธรรมทางการเมือง เช่น การระงับข้อพิพาท การสร้างสันติสุขในสังคม การมีส่วนร่วมของบุคคลทางการเมือง (ประชาธิปไตย) ฯลฯ และ 4) ความยุติธรรมในการแก้ไขเยียวยาและทดแทน เช่น การทดแทนจากการละเมิด การกำหนดกฎเกณฑ์บทลงโทษ ฯลฯ

ทั้งนี้ ภายใต้รัฐธรรมนูญจะบัญญัติมาตลอดว่า อำนาจการพิพากษาเป็นของศาลตามกฎหมายและในพระปรมาภิไธยของกษัตริย์ แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2550 เพิ่มคำว่ารัฐธรรมนูญขึ้นมาด้วย ซึ่งมีนัยสำคัญมาก หากการตัดสินมีการอ้างความยุติธรรมอย่างลอยๆ ฝ่ายที่เน้นการอ้างความยุติธรรมของโครงสร้าง ให้เหตุผลตามกรอบของกฎหมายก็ถูกทำให้เป็นฝ่ายไม่ถูกต้อง ส่วนฝ่ายที่อ้างตามสำนักกฎหมายธรรมชาติว่าความยุติธรรม

กับกฎหมายสัมพันธ์กันก็กลับถูกยกให้เป็นฝ่ายถูกต้อง โดยปัญหาของประเทศไทยอยู่ที่ผู้บังคับใช้กฎหมายในทางความยุติธรรมทางการเมืองนั้นถือเป็นศูนย์กลางของปัญหา ซึ่งหลังรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 ปัญหาได้เคลื่อนมาถึงกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม และเคลื่อนมาอีกขั้นคือการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่เป็นธรรม หากผู้ใช้กฎหมายไม่ได้ใช้กฎหมายให้สอดคล้องกับความยุติธรรมก็จะถือเป็นปัญหาใหญ่ และในขณะที่ไทยยังไม่มีกลไกการกำกับผู้บังคับใช้กฎหมายเหมือนที่มีในหลายประเทศ ประเทศไทยจึงยังบกพร่องทั้งสองส่วน เพราะนักกฎหมายถูกผลิตออกมาให้ขาดมิติด้านประชาธิปไตยและความยุติธรรมทางการเมือง นอกจากนี้ การขยายบทบาทของศาลมากขึ้น นำมาสู่การวิพากษ์วิจารณ์ เมื่อคำพิพากษาที่เป็นเครื่องมือของความยุติธรรมกลายเป็นความไม่ยุติธรรมและห้ามวิพากษ์วิจารณ์แล้ว ความรู้สึกในการเคารพคำพิพากษาจึงลดลง เมื่อถึงจุดหนึ่งคนจะไม่รับฟังคำพิพากษาได้หรือไม่ ประเด็นเหล่านี้ จึงถือเป็นปัญหาความยุติธรรมทางกฎหมายที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน

ความเป็นธรรมในมุมมองของนักมานุษยวิทยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อนุสรณ์ อุณโณ กล่าวถึงสาขาวิชามานุษยวิทยาว่า ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ในเรื่องการส่งเสริมสร้างความเท่าเทียมและความเป็นธรรมในสังคม โดยมานุษยวิทยาร่วมสมัยนั้นมองว่าอัตลักษณ์ของกลุ่มคนมีความสลับไหลและหลากหลาย เป้าหมายเรื่องความเป็นธรรมจึงไม่ใช่เพียงการเรียกร้องสิทธิเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่เป็นการชี้ชวนให้เห็นถึงความแตกต่างหลากหลายทางอัตลักษณ์ของกลุ่มคน ผ่านการเจรจาต่อรองในชีวิตประจำวันภายใต้เงื่อนไขสภาพแวดล้อมที่หลากหลาย

ในบริบทของสังคมไทยนั้นประกอบด้วยผู้คนที่แตกต่างหลากหลายด้านอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ความเชื่อและศาสนา ทั้งนี้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการสร้างชาติแบบผนวกรวมซึ่งมีส่วนช่วยให้คนที่แตกต่างหลากหลายนั้นอยู่ร่วมกันได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ในสมัยรัชกาลที่ 6 กลับดำเนินนโยบายแบบตรงกันข้าม คือการสร้างชาติแบบกีดกัน หรือเบียดขับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในสังคมไทย และได้ดำเนินต่อไปโดยการสร้างชาติแบบรัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม การสร้างความศิวิไลซ์ด้วยการกลืนกลาย หรือบีบคั้นชาติพันธุ์อื่น

ส่งผลให้เกิดความหลงตนว่ามีความเหนือกว่าทางชาติพันธุ์ กลายเป็นความคลั่งชาติ เกิดการกล่าวหาศัตรูที่ใช้ข้ออ้างทางชาติพันธุ์ซึ่งแตกต่างกันเพื่อสร้างความชอบธรรม ตัวอย่างเช่น การล้อมปราบนักศึกษาจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 โดยอ้างว่ามี “ชาวญวน” ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนคอมมิวนิสต์ร่วมอยู่ด้วย หรือการสลายการชุมนุมในปี พ.ศ. 2553 โดยอ้างว่ามี “กองกำลังเขมร” แทรกซึมอยู่ เป็นต้น

จากสถานการณ์ปัจจุบันที่ผู้ชุมนุม กปปส. (คณะกรรมการประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข) หยิบยกความเป็นชาติออกมาเคลื่อนไหวอย่างแหลมคม ทั้งที่มีความแนบชิดกับการชุมนุมของกลุ่มพันธมิตรฯ ที่ใช้เสื้อสีเหลืองเป็นหลัก แต่กลุ่ม กปปส. ใช้ธงชาติไทยเป็นสัญลักษณ์ในการชุมนุมแทน นอกจากนี้จะพบว่า ทศวรรษที่ผ่านมาความเป็นคนจีนและเป็นคนใต้ถูกเบียดหรือขับให้ออกจากความเป็นไทย ซึ่งคนใต้ถูกมองว่าเป็นนักเลง มีอิสระ แต่ในขณะนี้เกิดมุมมองใหม่เป็น “ลูกจีนรักชาติ” และ “คนใต้รักชาติ” เป็นกำลังหลักในการชุมนุมของกลุ่ม กปปส. หรือในกรณีของการเลือกตั้ง อบจ.นครศรีธรรมราชที่ผ่านมา ก็พบว่าเกิดการรณรงค์หาเสียงที่ไม่พบการแข่งขันทางนโยบาย แต่เป็นการพาดแถบสีธงชาติลงไปบนแผ่นป้ายหาเสียง เป็นการที่จะนำความเป็นไทยลงสู่ความเป็นท้องถิ่น จึงเกิดประเด็นคำถามขึ้นว่า จุดเน้นได้เคลื่อนจากความเป็นคนใต้แต่เดิม มาสู่การอ้างอิงกับสถาบันหลักเชิงจารีตได้อย่างไร นอกจากนี้ยังมีฐานคิดที่ปฏิเสธประชาธิปไตย และมีมุมมองดูถูกคนจากภาคอีสานว่า “โง่” หรือตกเป็นเหยื่อของอดีตนายกรัฐมนตรีนครินทร์ ชินวัตร เป็นต้น ทศนคติเหล่านี้ถูกหยิบยกนำมาเป็นประเด็นการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลง มีสภาประชาชน มีนายกรัฐมนตรีนครินทร์ มีรัฐบาลกลางและต้องนำเสียงคุณภาพมาแก้กลบเสียงด้อยคุณภาพทำให้เกิดการมองคนไม่เท่ากัน อันเกิดจากการหลงตน ทำให้ปัญหาการเมืองบานปลายออกไปจนยากเกินเยียวยา ทั้งยังเกิดกระแสพูดถึงการแบ่งแยกประเทศเป็นเหนือ-ใต้ อย่างจริงจังมากขึ้นกว่าเดิมที่เป็นเพียงการเสียดสีประชดประชันธรรมดา

สิ่งที่น่าสนใจคือการแบ่งแยกดังกล่าวได้ซ้อนทับพื้นที่ตามกลุ่มภาษาและชาติพันธุ์เดิม ซึ่งเคยมีนักวิจัยศึกษาว่าการสร้างชาติของไทยที่มีชาติพันธุ์ต่างๆ ให้อยู่รวมกันได้ด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันศาสนานั้นไม่เคยประสบปัญหาเหมือนประเทศ

เพื่อนบ้านในอาเซียน แต่สถานการณ์ตอนนี้เริ่มเปลี่ยนไปแล้ว ฉะนั้น ทางแก้สภาพการณ์เหล่านี้ก็ต้องสลายมายาคติ อย่าให้อคติมาบังตาจนทำให้คนฆ่ากัน ต้องสร้างให้เกิดการยอมรับ เคารพในคุณค่าของวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย และการสร้างความเป็นธรรมทางอัตลักษณ์ คือการปลดปล่อยอัตลักษณ์ให้ไหลลื่น ตลอดจนสร้างจินตนาการความเป็นชาติใหม่ให้ยึดโยงกับชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลาย

การเสวนาเรื่อง “ความเป็นธรรมในสังคมไทย” ในครั้งนี้เป็นการกรุยทางสร้างความเข้าใจต่อแนวคิด หลักการ และวิธีปฏิบัติจากศาสตร์หลายสาขา เพื่อเป็นฐานความเข้าใจที่รัดกุมและช่วยกำหนดกรอบเพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาดัชนีชี้วัด “ความเป็นธรรมทางสังคม” ของคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาในโอกาสต่อไป

รายการอ้างอิง

Rawls, John B. 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass. Belknap Press of Harvard University Press.